

VIGH ANNAMÁRIA
EGY POLGÁRLAKÁS BUDAPESTEN

A kiegyezés után Budapesten – a modern urbanizáció hatására – megváltozik a város külső képe, módosul az építkezések jellege, és ezzel együtt megváltoznak az itt élők lakásviszonyai, lakberendezési szokásai.

A NAGYVÁROS ÚJ LAKÁSTÍPUSAI

A kontinentális Európa XIX. századi nagyvárosaiban, így Budapesten is, a lakóház új típusa jelent meg, a bérház, mely nem elsősorban mérete és stílusa miatt különbözött a hagyományos lakóháztól, hanem a funkciója volt más. A bérház, amint azt a neve is mutatja, főként üzleti vállalkozás a tulajdonos-építtető számára. A bérjövödelmek egyúttal fedezetet biztosítanak az építkezéshez felvett bankkölcsönök visszafizetésére is. A lakóházakban a gazdasági szempontok miatt a lehető legtöbb lakást alakítják ki: a Monarchia városaiban az igen egyszerű udvari lakások a nyitott körfolyosóról, a gangról nyílnak.

A lázasan építkező magyar főváros bérházainak építészeti stílusát a historizmus határozta meg. Az 1860-as évektől az 1880-as évek közepéig tartó időszakban a város építészetére elsősorban az olasz reneszánsz palotaépítészet hatott. Ezt példázzák a Sugárút (Andrássy út) Oktogonig terjedő szakaszának bérpalotái, melyek a korszak legnevesebb építész tervezőit dicsérik. A szimmetrikus elrendezésű, szorosan egymás mellé épített, egy tömbbe olvadó és így monumentális hatást keltő bérpalotákban az első és második emeleti, elegáns utcai lakásokban a szobák egy szinten helyezkedtek el, és egymásba nyíltak. „A hangsúly a nagyméretű szobák reprezentatív sorára helyeztetett” – funkciójuk meghatározása pedig a lakóktól függött.¹ A bérház egy épületen belül különféle lakásokat kínált az eltérő társadalmi és vagyoni helyzetű bérlőknek, akiknek igen nehezen volt módjuk az egymástól való elkülönülésre. Erre adott lehetőséget a centrumtól távol felépített, a reprezentációs funkcióit hangsúlyozó nagypolgári villa.² Ennek az épülettípusnak az előzményei a reformkorba nyúlnak vissza, ekkor épültek Pest-Budán az első polgári nyaralók a budai hegyvidéken. A klasszicista stílusú kúriák felépítése után az 1870–80-as években indult meg ismét ezen a területen a tömeges nyaralóépítkezés. Igen közkedvelt volt a természet közelségét stílusával is hangsúlyozó ún. svájci ház típusa. Budapesten a Sugárút kiépítése révén jött létre a főváros első nagypolgári villanegyede.³ 1870-ben jelölték ki ezt a területet villaépítésre, és mintegy ötven villatemet alakítottak ki.⁴ A historizáló, többnyire neoreneszánsz ízlésű, már állandó lakásul szolgáló polgári villák igen kicsi telkekre épültek. A gazdasági helyiségek az alagsorban, a nyilvános, reprezentációs és az intim szféra helyiségei a földszinten és az emeleten helyezkedtek el. Az 1870-es években épített Andrássy úti villákban nem építettek nagy tereket, és a különböző funkciójú szobák is hasonló méretűek voltak. Példa erre Szily Kálmán műegyetemi tanár 1876-ban épített hatszobás villája, ahol a földszinten szalon, ebédlő, úriszoba, az emeleten pedig háló-, gyermek- és vendégszoba volt.⁵

A gazdag nagypolgárokon kívül az arisztokratáknak volt módjuk arra, hogy saját céljaikra pa-

lotát építtessenek. A budapesti mánásnegyed központját a Nemzeti Múzeum körüli arisztokrata-paloták alkották.⁶

A nagyvárosok rohamos fejlődése, a népesség számának ugrásszerű emelkedése szükségserűen vezetett a lakásviszonyok ellehetetlenedéséhez Európa-szerte. Budapest egyre kilátástalanabbá váló lakáshelyzetét a század 60-as éveitől kezdve mind a sajtó, mind a kérdés szakértői bírálták. Szavaikkal élve a „lakásreform” kulcsa az ideális polgári otthon, a családi ház építése. Tasner Dénes 1871-ben írt tanulmányában – Anglia példájára hivatkozva – úgy vélte, hogy „a cottagerendszer uralma alatt soha nem lesz lakásszükség”.⁷ E logikai okfejtés szerint a kaszárnya-(bérház)-rendszer következménye a rendkívül magas telekár, mely megakadályozza azt, hogy a város belterületén tömeges magánház-építkezések történjenek. Így csak a központtól távol lehet kertvárosokat építeni. Mivel azonban e terv megvalósítása a jelenlegi szokásokkal szembekerül, csak az a járható út, ha a „... lakosság képesített osztálya, vagyis a vagyonos osztály karolja fel a gyarmatosítás ügyét. A város kerületét áttörve, a szabad mezőn új lakásokat épít. ... Oda kell hatnunk, hogy a család a tulajdonszerzés lehetősége mellett saját házzal és kerttel rendelkezzen, és hogy a ma még elhagyott területek olcsó és jó közlekedési eszközökkel legyenek ellátva.”⁸

A modern nagyváros lakásmodelljének megújítására tett kísérlet – a családi ház – elsősorban a polgári középrétegek és értelmiségiek megváltozott életfelfogását fejezte ki. A bérházi lakások tengelyes szimmetriájával szemben a lakás funkcióit állította középpontba, ehhez igazította a tervezést és a belső terek kialakítását.⁹

A XIX. században a fővárosban folyó lakásépítkezéseket a bérházak túlsúlya jellemezte. A „Gründerzeit” időszaka remek lehetőséget jelentett a bérházépítés befektetési formájának. A pesti oldalon minden hatodik telek még üres volt. Ha pedig az egész város területét tekintjük, 11%-nál is többet tett ki a be nem épített terület aránya.¹⁰ A Sugárút bérpalotái után az 1880-as években felgyorsult a Nagykörút kiépítése is.

Bár az új igények kielégítését célzó családi házas telepek tömeges megépítésére csak jóval később, az 1910-es évektől kezdve kerülhetett sor – az első ilyen telep 117 családi háza már 1887-ben felépült.¹¹

BUDAPEST LAKÁSVISZONYAI A SZÁMOK TÜKRÉBEN, 1870–1883

A bérházszerű építési mód elterjedésével a földszintes város fokozatosan öltötte magára a XIX. századi nagyvárosok külső képét.¹²

Az 1870. évi népszámlálás adatai szerint Pesten 5229 ház állt.¹³ A házak többsége – 3831 – földszintes, egyemeletes 767, kéteemeletes 469, háromemeletes 175, és négyemeletes mindössze 17 volt.

A lakásviszonyokra vonatkozó további statisztikai adatok már a rohamosan fejlődő nagyváros megoldatlan problémáira világítanak rá. A 200 476 polgári lakos közül 29 159 fő szobatársként vagy ágyarajáróként idegen családokkal együtt élt. Közülük 17 358 férfi és 10 358 nő egy helyiségben lakott a befogadó családdal.

A túlnépesedés a város lakosságának 30%-át érintette. Elsősorban a Terézvárosban és a Józsefvárosban volt nyomasztó ez az állapot. Nem volt ritka, hogy nyolcan aludtak egy szobában.¹⁴

„Midőn látjuk fővárosunknak napról napra növekvő terjedelmét, midőn látjuk, mint gazdagodik intézményekben és erőben, mint terjeszti ki utcáinak sorát, midőn látjuk a folyton növekedő bevándorlást és érezzük az ennek következtében mindinkább növekedő feladatoknak és terheknek a súlyát: úgy kétségtelenné válik előttünk, hogy itt az ideje a lakáskérdésen segíteni.”¹⁵

A fővárosi tanács 1883. június 7-én dr. Neményi Ambrus bizottsági tag interpellációja nyomán elhatározza, hogy „a fővárosban érezhető lakszükség okainak felderítésére” bizottmányt alakít, mely munkájáról vasos jelentésben számol be. A szakemberek a budapesti helyzet felmérésén túl

2.4.17. Mosdószele, 1874, mosdókészlettel (2.4.18.), dr. Janny Gyula orvos tulajdonából

megoldási javaslatokat is tesznek, valamint részletesen ismertetik a követendő külföldi példákat, bemutatva Anglia, Franciaország, Belgium, Svájc, Németország és Ausztria nagyvárosainak lakáshelyzetét.

Budapest lakásviszonyait az 1880-as népszámlálás adataival illusztrálják. A lakásállomány döntő többsége egyszobás. 68 896 lakásból 42 508 csak egy szobából áll. Ezekben a lakásokban 191 000 lakó él, tehát a város lakosságának 53%-a. A kétszobás lakások száma 14 183, amely 75 000 ezer embert, a lakosság 20,5%-át jelenti. A három szobából álló lakások száma 6037, a négy vagy ötszobásoké 4349, míg az ennél is nagyobbaké 1459. A fővárosban élő 360 ezer közül 146 ezer ember „oly lakásokban van elhelyezve, melyek úgy az egészségre, mint a közérkölciségre nézve csak rossz hatással lehetnek”.¹⁶ „Így állottak a viszonyok 1880-ban. Azon harmadfélév azonban, mely az utolsó népszámlálás óta elmúlt, jelentőségteljes volt fővárosunkra nézve. A közgazdaságunkban beállott javulás elsősorban a fővárosnak gyümölcsözőt. Az utolsó két év különösen kedvező volt az építő iparra, hiszen ez idő alatt épült ki a Sugárút nagy része. Addig míg a körút kiépítése nem lesz foganatosítva, ehhez hasonló nagy avenue-nk nem lesz. Ne feledjük már most, hogy az újonnan épült szobáknak több mint 50%-a a hatodik kerületre, azaz a Sugárútra esik, ... azaz csak a jobb módú, némelykor éppen csak a gazdag osztályok által megközelíthető. A száraz tény tehát ez: míg az új fővárosi lakók többnyire a szegény lakosságot, addig az új építkezések többnyire a drága lakásokat szaporítják.”¹⁷

„Kevés lévén a lakások száma, természetes, hogy felszáll a lakások után fizetett lakbér, oly módon, mely semmi arányban nem áll a Budapesten uralkodó általános szerzési képességgel.”¹⁸ „Felfogásunk szerint Budapest viszonyainak teljesen téves felfogásán alapul azon mind általánosabbá váló szokás, hogy csak nagyobb lakásokat kell építeni. Budapestnek nincs közönsége, mely e nagy lakások árát megfizethetné. Újabb és fiatalabb város lévén, lakói között kevés a vagyonnal bíró, és könnyen költséges ember. Ennek a közönségnek nem luxusépületekre, de tisztességes kis lakásokra van szüksége.”¹⁹

A városban bevezetett magas és aránytalan lakbérek nemcsak a munkásokat és az alsóbb középosztályt sújtották, de még a jómódú középosztály számára is nehezen voltak kifizethetők.

IDEÁL ÉS VALÓSÁG – EGY BUDAPESTI ORVOSCSALÁD OTTHONA 1874-BEN

Források híján igen nehéz hiteles képet kapnunk arról, vajon hogyan rendeztek be egy belvárosi bérlakást a múlt század közepén, milyen lakberendezési elvek vezéreltek egy fiatal házaspárt az első közös otthon megtervezésekor. Az utóbbi évek kutatásaiban meghatározó volt a különböző lakásleltárak leírásainak felhasználása, melyek segítségével hiteles információkat kaphattunk a különböző anyagi és társadalmi helyzetű budapesti polgárcsaládok lakásviszonyairól.²⁰ Ezt a képet teheti árnyaltabbá az a tárgyi és kézíratos emlékegy, mely a neves orvosprofesszor, dr. Janny Gyula és felesége, Morvay Zlamál Gizella otthonkultúráját és életmódját írja le és mutatja be 1870 és 1910 között. Az emlékegy teljes bemutatására külön tanulmányban kerül sor, most csak a forrásanyag vizsgálatából adódó néhány általános következtetés levonására van módunk. Tesszük ezt annál is inkább, mert kiállításunkon a lakás egy eredeti bútordarabját bemutatjuk.

A polgári lakáskultúra vizsgálatánál egyetértünk azzal a véleménnyel, hogy az otthon, a lakás hétköznapi világa értékeket szimbolizál és közvetít felénk, kifejezve lakói értékrendjét, mentalitását.²¹

Ifj. dr. Janny Gyula (Székesfehérvár, 1842. március 30.–Budapest, 1916. május 19.) orvos-egyetemi tanulmányait Bécsben végezte, majd az Európa legnevesebb sebészeti klinikáin tett tanulmányút után, 1871-ben tért haza Magyarországra. Ekkor döntött úgy, hogy Budapesten telepedik le, és itt vállal munkát. A fiatal orvos első munkahelye a Rókus kórház volt, ahol dr. Lumniczer

Sándor (Kapuvár, 1821. március 3.–Budapest, 1892. január 30.) osztályán dolgozott. A kiváló szakmai esélyekkel induló fiatalember Pesten a Borz (ma Nyáry Pál) utca 7.-ben bérelt lakást, ahol házasságkötéséig, 1874-ig élt. A legfontosabb berendezési tárgyak összeállítása alapján rekonstruálható az egyszerűsége és a praktikumra törekvő legénylakás bútorzata, mely – a rendelkezésre álló számlák alapján – döntően vásárlás révén került a lakásba. Dr. Janny 1872-től magánrendelést is folytatott, és az egyik szobában rendezte be rendelőjét.

A legénylakás mérete és berendezésének egyszerűsége már nem elégíthette ki a házasság előtt álló fiatalembert, aki 1874-ben vette nőül a nemzetközi hírvé állatorvos, dr. Zlamál Vilmos lányát, Morvai Zlamál Gizellát (Pest, 1852. április 6.–Budapest, 1944. április 27.). A fiatal pár az esküvő után tágas lakást bérelt a Borz utca 9. számú házban. A Janny házaspár Borz utcai lakása, igazodva a korabeli elvárásokhoz, négy szobából állt: szalon, hálószoba, dolgozó- és férfiszoba, ebédlő.

A szalonba került a feleség hozományából a tíz darabból álló ülőgarnitúra – egy pamlag, hat fotel, két puff, egy lábszámoly –, mely borvörös selyemplüss kárpitozással készült. Ezt egészítette ki a szalonzsola, a konzolzsola, valamint egy aranyrámás, puttókkal díszített tükör. A szoba bútortáratát a házaspár közösen vásárolt tárgyakkal is kiegészítette. Így pl. 1875-ben vették a Streicher zongorát két Thonet zongoraszékekkel együtt. Az ablakokat fehér, beleszórt rózsacsokrokkel díszített függöny fedte, amelyet bordó szaténból készült drapéria fedett. Az ebédlő kialakításánál is Gizella hozományba kapott bútorai voltak az elsődlegesek. A 12 személyesre kihúzható, diófa borítású ebédlőasztal köré Thonet székeket helyeztek. A berendezést kis tálalószekrény egészítette ki.

A férfiszoba berendezéséhez egy ottománt és négy darab hátasszéket, ún. schwimmert vásárolt lányának hozományul Zlamál professzor 1874. április 1-jén.²² A bútorok kárpitoztatását és a függönydrapériák felhelyezését az esküvő előtt néhány nappal végezték el a fotelek kárpitja és a függöny okkersárga ripszéből készült, sötétbarna rojtozással. A tökéletes berendezés része volt az ablakközökbe helyezendő két, huzattal ellátott párna is.

Dr. Janny az esküvője előtt néhány nappal vásárolta meg dolgozószobájának egyéb bútortáratát. A II. Asztalosegylet bútorraktárából szállították az íróasztalt, a könyvszekrényt, két egyajtós ruhásszekrényt, a mosdószekrényt, a játszóasztalt és egy köpölkőát. A szoba berendezése igen nagy körültekintéssel készült, mivel itt rendelt a fiatal orvos, és fontos volt rendelőjének megfelelő és színvonalas kialakítása. A betegek számára, a szükséges vizsgálatokhoz tartotta fenn az ottománt, műszereit pedig a mosdószekrény fiókaiban és polcain tartotta.

A Borz utcai lakás negyedik szobája volt a hálószoba. A berendezést itt is elsősorban a Zlamál-hozományból származó bútorok adták. Két db kétajtós ruhásszekrény, két ágy és két éjjeliszekrény, négy fotel, varróasztalka és egy igen szép ökörszemes tükör alkották ezt a tárgye gyüttest. A szobában kovácsoltvas petróleumlápa függött fehér porcelángömbbel.

A Borz utcai lakásban nem volt gyerekszoba, bár a legelső gyermek, Gyula még itt született 1875-ben. Ő a szülők hálójában levő díványon aludt. A lakás egyre szűkösebbé vált a család számára, javuló anyagi helyzetük és az orvos társadalmi presztízse is indokoltá tette a nagyobb és elegánsabb lakásba való költözést. Dr. Janny Gyula családjával 1879-ben költözött a Koronaherceg utca (ma Petőfi Sándor) 6. számú házba, ahol 1910-ig, az épület lebontásáig éltek.

A Borz utcai Janny-lakás szolgálati, reprezentációs és magánéletről elkülönülését vizsgálva megállapítható, hogy a hangsúly a szalonra, valamint a dolgozó- és férfiszobára esik.²³ Jellemző, hogy míg az előbbinek szinte teljes berendezését a feleség hozománya adja, addig a dolgozószoba részbeni bebútorozása a fiatal házaspárra vár. Ismerve a család következő otthonának tárgye gyüttesét, elmondható, hogy a bemutatott szalon még igen egyszerű, azt tükrözi, hogy az otthoni társasélet a szűk családi összejövetelekre szorítkozik. A reprezentációs jelleggel is bíró tárgye gyüttes – képek, szobrok, növények, porcelánok, ötvösmunkák – csak a család anyagi megerősödése után, jelentős vásárlások révén, az 1880-as évektől jelennek meg a szalonban.

A polgári otthonkultúra egyik általános jellemzője a magán- és közélet elkülönülése. Egyes ér-

telmiségi szakmákban azonban, főként az orvosoknál és az ügyvédekénél, a családfe munkahelye a lakáson belülre kerül. Az ismertetett Borz utcai lakásban is a férfiszoba szolgál a rendelőként. Mivel a család anyagi javainak előteremtésében a magánpraxis meghatározó, esetünkben mind a szalon, mind a dolgozószoba berendezését a magánpraxis igényei határozzák meg.

A lakás ún. intim szférát kiszolgáló helyiségei a hálószoba és az ebédlő. Az utóbbi berendezése funkcionális jellegű, színvonalas kialakítására csak a következő lakásban kerül majd sor. A hálószoba – fő funkcióján kívül – a feleség, Gizella birodalma, és rövid ideig gyerekszobaként is szolgál. Kialakítása igényes, és az évek során alig változik. Vonatkozik ez a hálóban lévő nagyméretű aranykeretes litográfiákra és egyéb dísz tárgyakra is, amelyek a házaspárt életük valamennyi szakaszában körülveszik.

A lakásban sem fürdőszoba, sem mellékhelyiség nem volt. A közös használatú vécék a hátsó lépcsőházból nyíltak. E helyiségek hiánya természetesnek tekinthető, mivel az 1870-es évekig a kereskedő- és a tisztviselő-polgárság által lakott bérházak egyikében sem volt fürdőszoba. Csak a nyolcvanas évek nagy építkezései változtattak ezen a helyzeten, amikor a fürdőszoba és lassanként a vízöblítéses vécé is a lakások részévé vált.²⁴

Fürdőszoba hiányában az otthoni tisztálkodás igen fontos eszközei voltak a mosdószekrények. A Janny család férfiszobájában álló tárgy, mely kiállításunkon is látható (Kat. 2.4.17–18), az otthoni orvosi rendeléseknél is nélkülözhetetlen volt. A mosdószekrény 1874-ben készült, fenyőfa alapon diófaival és diógyökérrel borították. Az ajtók és a fiókok tölgyfával béleltek. Alsó részében kettős ajtóval záródó üreg, fölöttje két fiók látható. A mosdószekrény több részből összeépített fedéllel zárul. A fedőlap felemelkedő és kitámasztható. Egy ollós szerkezet előretolja a mosdókészletet tartó fehérre festett bádógtálcát, amely szintén fehér, festett fakeretben van elhelyezve, és higiéniai szempontok miatt kiemelhető. A mosdószekrényben fajsansz mosdókészlet található: egy lavór, egy vizeskanna, egy szappantartó fedővel, egy púdertartó fedővel, egy szivacstál. Jelzése: „Nowotny Altrohlaui”. Dekorációja kék alapon fehér meander-motívum. A fedőlap belsejében tükrök helyezkednek el.²⁵

AZ ENTERIÓR A BIEDERMEIER ÉS A HISTORIZMUS HATÁRÁN

A XIX. század során kialakított legjellegzetesebb enteriortípus a polgári otthon, melynek gondos megformálása a nagyvárosi középpolgárság társadalmi beilleszkedését segítette. A pesti, budapesti lakáskultúra történetében a XIX. század közepéig tartó időszakot a hivalkodástól mentes, a természetességet és kényelmet sugárzó biedermeier stílus jellemezte. Az 1870-es évek három- és négyemeletes bérpalotáinak otthonaiban a bútorok stílusát már a historizmus ízlésvilága alakította. A Borz utcai Janny-lakás berendezése jól tükrözi a historizmusra jellemző folyamatos stíluspluralizmust, ugyanakkor a bemutatott tárgyegyüttes sajátos, csak az 1870-es évekre jellemző stílusjegyeket is hordoz.²⁶ A tárolóbútorok és az ágyak betétjei sohasem szögletesek, hanem hajlított, sima profilléccel vannak keretelve vagy szabályos kör alakú betétek. A bútorok zárópárkánya enyhén felfelé ível, közepén faragott dísszel kiemelt. A díszítés lehet növénydísz vagy kartus, esetleg a kettő kombinációja. A szekrénytetek fejezete minden esetben konzolidomú tag.

A berendezésben kiemelt szerepet játszanak a drapériák. Talán ezek kiválasztásánál érhető tetten leginkább a kor, illetve a lakást lakók ízlésvilága. A drapériák mellett a hetvenes évek lakberendezési újdonsága a virágok elhelyezése a lakásban. A historizáló bútorok és a nagyszámú lakástextil megjelenése mellett a korszak középosztályi lakásmintája – amint azt a Janny házaspár Borz utcai otthona is bizonyítja – még a biedermeier, elsősorban német polgárlakásokat követi.²⁷ Az 1876-ban megjelenő első magyar nyelvű lakberendezési tanácsadó könyv komfortról írott sorai jól tükrözik ezt az 1880-as évekig tartó átmeneti állapotot. „A komfort az anyagi életnek ama

elrendezése, melynek célja a kényelem, kényelemélvezet, és a létnek békés zavartalan élvezése, mi azonban egyenlő távolságban van a korlátlan étvágytól éppúgy, mint a gyötrő szegénységtől és nélkülözéstől, mert a bírásnak bizonyos fokát megkívánja ugyan, de a gazdagságot nem éppen a gazdagság birtokáért óhajtja, hanem azért, hogy a kedély nyugalalmát, mely a komfortnak lényegét képezi, mindenkorra biztosíthassa.”²⁸

Az 1870-es évek budapesti polgári lakáskultúráját elemezve, a rendelkezésre álló források alapján, nem határozhatók meg olyan sémák és irányelvek, melyek egységesen csak egy adott stílusirányhoz vagy ízlésvilághoz kötődnének. Csak egyetérthetünk Beniczky Irma – az idézett lakberendezési tanácsadó könyvében megfogalmazott – véleményével: „aki a komfort szellemét fel-fogni képes, az tudja, hogy általános szabályokat nem lehet felállítani. Csak utat lehet nyitni és egyengetni, s azt mindenkinek önmagának kell feltalálnia és rajta haladnia.”²⁹

JEGYZETEK

1. KOTSIS Iván: Közép- és kislakások alaprajzi megoldásai bérházakban. Budapest, 1942. 3.
2. SÁRMÁNY-PARSONS Ilona: Villa és családi ház. In: Polgári lakáskultúra a századfordulón. (Összeáll.: HANÁK Péter) Budapest, 1992.
3. SÁRMÁNY, i. m. 184.
4. GÁBOR Eszter: Budapesti villák. A kiegyezéstől a századfordulóig. Budapest, 1997. 12.
5. GÁBOR, i. m. 16.
6. GYÁNI Gábor: Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón. 1995. 36.
7. TASNER Dénes: Pesti lakásreform. Budapest, 1870
8. TASNER, i. m. 17.
9. Polgári lakáskultúra a századfordulón. Budapest, 1992. HANÁK Péter bevezetője 9.
10. TASNER, i. m. 21.
11. BÓDY Zsombor: A legintelligensebb magyar falu: Porvár. *Aetas*, 1997/1. 70.
12. GYÁNI, i. m. 36.
13. Az egyes városrészekben az alábbi megoszlásban: Belváros – 598 ház, 24 952 lakos; Lipótváros – 360 ház, 21 760 lakos; Terézváros – 1373 ház, 73 760 lakos; Józsefváros – 1423 ház, 41 831 lakos; Ferencváros – 719 ház, 20 189 lakos; külső részek 786 ház, 17 496 lakos.
14. *Vasárnapi Újság*, 1871. 408.
15. NEMÉNYI Ambrus: Jelentés a budapesti lakásreform tárgyában. Budapest 1883. 32.
16. NEMÉNYI, i. m. 12.
17. NEMÉNYI, i. m. 14.
18. NEMÉNYI, i. m. 18.
19. NEMÉNYI, i. m. 19.
20. GYÁNI Gábor: Polgári otthon és enteriőr Budapesten. In: Polgári lakáskultúra a századfordulón. (Összeáll.: HANÁK Péter) Budapest, 1992. A lakásleltárokra vonatkozó rész: 34–53.
21. GYÁNI Gábor: A polgári identitás és az otthonkultúra a századfordulós Budapesten. *Műhely*, 1994/3. 43.
22. A Janny család bútorai közül külön érdekességgel bír a számlával is bemutatott swimmer, mely közkedvelt XIX. századi ülőbútor, karfa és kartámaszték nélküli, az alacsony lábak elöl esztergáltak, hátul kifelé íveltek. Az ülőpárnáresz kissé lejt hátrafelé, így rendkívül kényelmes ülést biztosít, mivel a láb térd alatt támasztódik meg. A bútor hátfala sima szövétkárpitozású, az első lábaknál rojtos paszománydíszítéssel.
23. GYÁNI Gábor: Polgári otthon... 31.
24. GYÁNI Gábor: Hétköznapi Budapest. 38.
25. A tárgy a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona. Ltsz.: B.1981.1. Mosdókészlet 1981. 9.1–5. A tárgy leírása dr. Sternegg Mária szíves közlése alapján készült.
26. A historizáló bútorok stílusjegyeinek leírása dr. Sternegg Mária szíves közlése alapján készült.
27. BUZINKAY Géza: A középosztály lakásideálja. In: Polgári lakáskultúra a századfordulón. Budapest, 1992. 17–20.
28. K. BENICZKY Irma: Gyakorlati széptan. Budapest, 1876. 64.
29. K. BENICZKY, i. m. 87.

HOLLÓ SZILVIA ANDREA

A HATÓSÁGI NÉPKONYHÁK SZERVEZETÉNEK KIALAKULÁSA

A XIX. század közepéig a városi hatóság nem biztosított a szegényeknek kedvezményes vagy ingyenes étkeztetést. A jótékonyok társadalmi letéteményesei, a nőegyletek is elsősorban a vakokkal, kisdedekkel, betegekkel, koldusokkal foglalkoztak, tüzelőt, fürdőjegyet osztottak, zálogot váltottak ki, kölcsönöket adtak. Csak a szeretetházakban kaphattak hetente háromszor levest a rászorulóknak, s néha egy-egy vendéglős magányos jótékonykodása könnyítette az éhezőkön.¹ Szervezett népkonyhával először 1859-ben találkozunk, amikor férfiak és nők részére a belvárosi Lipót (ma Váci) utcában, a régi sörház épületében (ez a mai Új Városháza helyén állt) melegedőt és levesosztó-intézetet nyitottak. Ugyanekkor állítottak fel levesosztó-intézetet a keresztényi szeretetről nevezett szürkenének a Terézvárosban, melynek működését a kormányzó, Habsburg Albrecht főherceg 1500 forint adománnyal támogatta. A levesosztóhely három téli hónapban keresztül működött, és 1860-ban megszűnt. Az addig fel nem használt pénz a szegényalapba került. 1861–1866 között semmi említésre méltó nem történt a szervezett népétkeztetés ügyében.²

2.6.5. Mücke Ferenc: Ételosztás Pesten, 1847